

Генезис поняття «фізична культура» в російсько-радянській та вітчизняній науковій і соціальній практиках (повідомлення перше)

Василь Сутула

Харківська державна академія фізичної культури,
Харків, Україна

Мета: розкрити генезис поняття «фізична культура» в російсько-радянській та вітчизняній науковій і соціальній практиках.

Матеріал і методи: матеріали дослідження базуються на аналізі спеціальної літератури, в якій висвітлюються різні аспекти розвитку сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ.

Результати: показано, що проблема об'єктивного визначення сутності поняття «фізична культура» – одна з ключових у розбудові інтегративної теорії; розкриті суспільно-політичні передумови впровадження терміну «фізична культура» в російсько-радянську наукову та соціальну практики; виведено, що базові положення, сформульовані Г. Дюперроном в його теорії являються основою інтегративної теорії фізичної культури.

Висновки: показано, що термін «фізична культура» був уведений в соціальну практику Росії весною 1918 року більшовицьким урядом з допомогою адміністративного механізму державного управління шляхом видання відповідних декретів, постанов і т.п.; показано, що в тогочасному науковому співтоваристві фізична культура трактувалась, як проведення в життя основ гігієни та санітарії; встановлено, що Г. Дюперрон акцентував увагу на тому, що термін «фізична культура» виступає як узагальнююча назва особливої сфери діяльності людей.

Ключові слова: фізична культура, інтегративна теорія, сфера діяльності, поняття, термін, теоретичні положення.

Вступ

Проблема об'єктивного визначення сутності поняття «фізична культура» – одна з ключових у розбудові інтегративної теорії, яка описує закономірності історичної еволюції сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ [22, 23, 31]. У процесі розвитку пізнання цієї сфери історично склалися дві взаємопов'язані та взаємодоповнюючі системи знань, які є наслідком особливостей суспільно-історичної практики людства. З одного боку, маємо систему знань про означену сферу діяльності людей, яка зародилася в російській, а після 1922 року активно розвивалась в радянській науковій і соціальній практиках. З другого боку, маємо систему знань про цю сферу діяльності людей, яка формувалась в закордонній, зокрема, в англомовній науковій та соціальній практиках, де і виник на рубежі 19-го сторіччя термін «фізична культура». В англомовних друкованих виданнях одне з перших згадувань терміну «фізична культура» датується 1787 роком. А. Вонгієр в праці «Трактат про руйнування пороку» [39], характеризуючи діяльність лікарів та відмічаючи їх самовіддачу в дослідженні людського тіла, його різних функцій, констатує, що вони акумулюють результати медичних знань всіх часів та поєднують їх зі своїми спостереженнями. Цими знаннями вони, на думку автора, відрізняються від звичайних людей, народжених без талантів та неосвічених, без належного виховання або належної фізичної культури.

Одна з головних відмінностей означених систем знань полягає в особливостях розкриття генезису поняття «фізична культура», тобто у трактовці його виникнення, використання та в розкритті його сутності. Існуючі розбіжності в наявних системах знань, а відповідно й у використанні терміну «фізична культура», особливо явно прослідковуються у двох фундаментальних узагальнюючих працях, які були надруковані наприкінці 20-го сторіччя майже одночасно, а саме «Теорія фізичної культури» (Л. Матвеев, 1991) [21] та «Основи фізичного виховання і спорту» (D. Wuest, C. Bucher, 1995) [38]. В них відображені системи наукових знань та уявленнь стосовно сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ, які сформувалась на той час відповідно в радянській та в закордонній наукових практиках. Відмітимо, що у підручнику Л. Матвеева (1991) термін «фізична культура» основоположний, однак, у цій праці відсутнє визначення поняття для назви якого він вживається, у той час як у підручнику D. Wuest, C. Bucher (1995) цей термін не використовується. Слід також звернути увагу на існуючі в цих працях схожості та відмінності у визначенні назв базових напрямів історичного розвитку сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ. Так, у праці Л. Матвеева виділено фізичне виховання, спорт та професійно-прикладні форми фізичної культури, у той час як Wuest, C. Bucher виділяють фізичне виховання, спорт та фітнес. Отже, в означених

узагальнюючих працях розбіжності існують не тільки в особливостях використання терміну «фізична культура», а й у визначенні назви, а, отже, і сутності третього напрямку у розвитку сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ. D. Wuest, C. Bucher для його назви використовують термін «фітнес», а Л. Матвеев називає його професійно-прикладні форми фізичної культури (поняття фітнес відсутнє).

Наведені вище розбіжності свідчать про необхідність більш детального розкриття генезису поняття «фізична культура», а відповідно і систем знань, що сформувалися в російсько-радянській та в закордонній науковій і соціальній практиках. В представленій статті, яка складається з двох повідомлень, розкриваються особливості використання терміну «фізична культура» у процесі формування в російсько-радянській та вітчизняній науковій і соціальній практиках системи знань щодо сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ.

Матеріал і методи дослідження

Матеріали дослідження базуються на аналізі спеціальної літератури, в якій висвітлюється різні аспекти розвитку сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ для назви якої у вітчизняній та сучасній зарубіжній науковій і соціальній практиках найбільш часто використовується термін «фізична культура». В процесі дослідження використовувався системний та історіографічний підходи до аналізу даної проблеми. Основні урядові та партійні документи, які визначали розвиток цієї сфери в Росії та в Радянському Союзі у період з 1918 по 1930 роки, тобто у період «воєнного комунізму» (1918-1921) та «нової економічної політики» (1921-1930), взяті із збірки нормативних документів, підготовленої І. Чудіновим (1959) [25]. У процесі дослідження використовувався пошуковий онлайн-сервіс компанії Google (Google Books Ngram Viewer).

Результати дослідження

Суспільно-політичні передумови впровадження терміну «фізична культура» в російську, а після 1922 року в радянську соціальну практики. Результати аналізу спеціальної літератури свідчать про те, що в системі знань, яка описує сферу діяльності людей, пов'язану з використанням фізичних вправ, котра формувалась на теренах Росії, а потім і Радянського Союзу, у процесі використання терміну «фізична культура» досить явно виділяються два періоди – до жовтневого перевороту 1917 року (у радянській історіографії «Велика Жовтнева соціалістична революція») і після. Так, результати спеціального історіографічного аналізу свідчать про те, що в дореволюційних спеціалізованих російськомовних друкованих виданнях відображалась в основному спортивна тематика, а термін «фізична культура» практично не вживався. Цей висновок підтверджують матеріали праці Г. Дюперрона (1877-1934) «Библиография спорта и физического развития: систематическая роспись всех книг, брошюр, журналов, вышедших в России по 1913 год» [9], в якій нараховується 2715 видань і лише в одному з них (під № 142) зустрічається термін «фізична культура» [24]. Слід також зазначити, що цей термін не використовувався у працях відомих фахівців того часу П. Лесгафта (1837-1909) та О. Бутовського (1838-1917),

які внесли значний внесок в розвиток системи знань про сферу діяльності людей, пов'язану з використанням фізичних вправ, яка формувалась в дореволюційній Росії. Вони, напевне, мали уявлення щодо особливостей використання в закордонній практиці терміну «фізична культура», адже П. Лесгафт у 1875-1877-х роках за дорученням медичного департаменту військового відомства відвідав тринадцять європейських держав, де ознайомився з закладами для спеціальної підготовки учителів гімнастики. Він опублікував звіт під назвою «Підготовка учителів гімнастики в державах Західної Європи». Результати цих поїздок спонукали П. Лесгафта підготувати фундаментальну працю «Руководство к физическому образованию детей школьного возраста» [19], яка заклала наукові основи системи фізичного виховання. Про ситуацію, пов'язану з використанням в закордонній практиці терміну «фізична культура», напевне, знав і О. Бутовський (член першого складу міжнародного олімпійського комітету), який у 1880-1900-х роках за дорученням військового відомства вивчав викладання гімнастичних дисциплін у навчальних закладах Швеції, Данії, Німеччини, Бельгії, Англії та Франції. Ним надруковані праці: «Как мы должны учить солдат», «Наставления для производства гимнастических упражнений в гражданских учебных заведениях», «Ручной труд и телесное развитие», «Записки по истории и методике телесных упражнений», «Воспитание и телесные упражнения в английских школах» та інші.

Термін «фізична культура» до 1917-го року не використовувався і в працях Г. Дюперрона (член міжнародного олімпійського комітету у 1913-1915 роках), який у цей період надрукував ряд важливих книг: «Футбол и другие игры того же типа» (1915); «Теория игры в футбол «ассоциация»» (1910); «Легкая атлетика и игры» (1916); «Шведская педагогическая гимнастика» (1911) та вже згадану вище «Библиография спорта и физического развития ...» та інші. Більш детально діяльність П. Лесгафта, О. Бутовського та Г. Дюперрона висвітлена в фундаментальній праці А. Суніка [27]. У історичний період до 1917 року термін «фізична культура» не використовувався і в працях відомих педагогів лікарів-гігієністів В. Ігнат'єва [16] та В. Горіневського [6]. У своїх працях вони використовували узагальнюючі терміни, відповідно, «фізичне виховання» та «фізична освіта».

Зовсім інша ситуація стосовно використання терміну «фізична культура» склалася в Росії після жовтневого перевороту 1917 року, в результаті якого була створена адміністративно-командна система управління суспільством. В цій системі фізичну культуру почали використовувати як один з напрямів культурної революції, в основі якої лежала марксистсько-ленінська ідеологія і яка впроваджувалась в тогочасну соціальну практику більшовицько-комуністичним урядом. Це положення досить явно витікає з четвертого пункту постанови ЦК РКП(б) від 13 липня 1925 року, в якому говориться, що «Фізична культура повинна бути невід'ємною частиною загальнополітичного, культурного виховання і освіти, оздоровлення мас і повинна бути включена в загальний план діяльності відповідних громадських і державних організацій і установ (профспілок, РЛКСМ, Червоної Армії, школи, закладів охорони здоров'я і т. д.» [25]. Саме ідеологічна складова тогочасної державної політики, яка практично реалізовувалась більшовицько-комуністич-

ним урядом, починаючи з періоду «воєнного комунізму» (1918-1921 рр.) та «нової економічної політики» (1921-1930 рр.), сприяла прийняттю ряду організаційно-управлінських рішень, які обумовили уведення терміну «фізична культура» в широку соціальну практику. Серед найбільш значущих рішень цього періоду відмітимо ті які були визначальними як для подальшого розвитку сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ, так і для використання в суспільній практиці терміну «фізична культура».

Історичні матеріали свідчать про те, що одне з перших таких рішень було пов'язане з відкриттям у травні 1918 року (тобто практично через сім місяців після революційних подій 1917 року) Московського інституту фізичної культури. Ініціатором його створення (треба думати й впровадження в тогочасну організаційно-управлінську практику терміну «фізична культура») була Віра Михайлівна Бонч-Бруевич (Величкіна).

Віра Михайлівна Бонч-Бруевич (Величкіна) народилася 8 вересня 1868 року в Москві, в сім'ї священика. Навчалась у Першій московській жіночій гімназії, яку закінчила з відзнакою у 1885 р. У 1892 році Віра Михайлівна поїхала на навчання до Швейцарії, де закінчила медичний факультет Бернського університету та захистила там дисертацію. Вона володіла німецькою, французькою, італійською, англійською, добре знала латинь. Після революційних подій, які відбулися у жовтні 1917 року вона організувала і з 20 грудня 1917 року очолювала шкільно-санітарний відділ Народного комісаріату освіти, якому й було доручено організацію Московського інституту фізичної культури, а також була одним з ініціаторів створення Народного комісаріату охорони здоров'я. З березня 1918 року Віра Михайлівна, заступник голови Ради лікарських колегій в Раднаркомі, а з липня 1918 – член колегії Народного комісаріату охорони здоров'я. Як лікар вона приймала участь у Першій світовій війні, де отримала Георгіївську медаль четвертого ступеня і срібну медаль на Володимирській стрічці «За старанність». Померла Віра Михайлівна 30 вересня 1918 р., заразившись іспанським грипом, пандемія якого тривала з січня 1918 року по грудень 1920-го.

Пояснюючи суспільну потребу в створенні інституту фізичної культури, Віра Михайлівна в доповіді «Охорона здоров'я і постановка фізичної освіти», яку вона прочитала 15 червня 1918 року на Першому Всеросійському з'їзді представників медико-санітарних відділів Рад робітничих і селянських депутатів, так пояснювала цю необхідність «Ставлячи собі за мету науково готувати інструкторів і керівників фізичної освіти в Росії, Інститут фізичної культури повинен також служити лабораторією для тих молодих творчих сил країни, які бажають присвятити себе розробці цієї нової наукової дисципліни (виділено авт.)» [15]. Можна припустити, що така ініціатива Віри Михайлівни була наслідком наукового світогляду, який сформувався у неї під час навчання на медичному факультеті Бернського університету. Напевне, саме у той період в неї сформувались уявлення про фізичну культуру як про особливу діяльність людей, пов'язану з використанням фізичних вправ, спрямовану на їх оздоровлення. Саме таке розуміння сутності поняття «фізична культура» було домінуючим в закордонній практиці того часу.

Наприклад, Ч. Емерсон у праці «Фізична культура» (1891) [37] так охарактеризував її сутність «Система

фізичної культури, яку ми розглянемо в першу чергу, на найвищій умові забезпечує здоров'я та оздоровлення через вправи» (Особливості формування в англословній практиці знань та уявлень щодо фізичної культури будуть детально розкриті в наступній статті). Вірогідно, що на урядове рішення стосовно створення Московського інституту фізичної культури суттєво вплинули члени тогочасного уряду Росії, а саме В.Бонч-Бруевич (чоловік Віри Михайлівни), який у той період був керуючий справами Ради народних комісарів РСФСР (з 14 листопада 1917 року по 4 грудня 1920 року), а також першим наркомом освіти (з 1917 по 1929 рік), А. Луначарський, який досить активно займався питаннями розвитку фізичної культури [26]. Прийняття організаційно-управлінських рішень, які зумовили широке використання в соціальній практиці тогочасної Росії, а з 1922 року і Радянського Союзу, терміну «фізична культура» активно підтримував і М.Семашко, який з липня 1918 року по січень 1930 року очолював народний комісаріат охорони здоров'я РРФСР. Він мав медичну освіту, закінчивши у 1901 році медичний факультет Казанського університету, і, напевне, мав уявлення про те, як трактувалось поняття «фізична культура» в закордонній практиці того історичного періоду.

Відкриття Московського інституту фізичної культури було одним з перших організаційно-управлінських кроків на шляху широкого впровадження в соціальну практику тогочасної Росії терміну «фізична культура». Однак, вирішальну роль у цьому процесі відіграв 1-й Всеросійський з'їзд працівників фізичної культури, спорту і допризовної підготовки, який відбувся у Москві 3-8 квітня 1919 року. На цьому з'їзді доповідачем з загальної роботи секції фізичної культури виступав Г. Дюперрон.

Георгій Олександрович Дюперрон (1877-1934) – видатний теоретик фізичної культури, прекрасний організатор, активний громадський діяч, у 1913-1915 роках член МОК. Він стояв у витоків радянської фізичної культури і російського та радянського спорту. «Все наиболее значимые события в истории отечественного спорта на рубеже XIX-XX вв. проходили при его непосредственном, самом активном участии» [27]. На жаль, в радянській та вітчизняній історіографії прізвище Г. Дюперрона практично не згадується. Певний виняток складають праці А.Б. Суніка [27, 28], в яких дається дуже тепла і справедлива оцінка багатогранної і плідної діяльності Г. Дюперрона. Однак наукові здобутки Г. Дюперрона, як теоретика фізичної культури, залишаються практично не відомими широкому науковому загалу. Зумовлено це тим, що основні положення його теорії опереджали свій час, адже у той історичний період основна спрямованість наукових досліджень «нової наукової дисципліни» (за В.М. Бонч-Бруевич) мала у більшій мірі оздоровчо-гігієнічну спрямованість. Науково-теоретичні положення теорії Г. Дюперрона та їх зв'язок з сучасною інтегративною теорією, яка описує розвиток сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ, будуть детально висвітлені у другій частині цієї статті.

Його пропозиції стосовно створення Ради з фізичної культури при Центральному Управлінні Всеобщу, а також про відкриття інститутів фізичної культури і короткострокових курсів інструкторів допризовної підготовки лягли в основу рішень з'їзду [4]. Про суспільну значущість з'їзду свідчить хоча б той факт, що його рішення були реалізовані

практично відразу. Так, уже влітку 1919 року в Петрограді створено Державний інститут фізичної освіти ім. П. Лесгафта (з 1930 року Державний інститут фізичної культури імені П. Лесгафта), у 1929 році відкрито Білоруський державний технікум фізичної культури (з 1937 року він реорганізований в інститут), у 1930 році у Харкові створено Державний інститут фізичної культури України.

Більш складна ситуація була з виконанням рішення з'їзду з приводу створення при Центральному Управлінні Всевобучу «Ради з Фізичної Культури». Всевобуч (обов'язкове навчання воєнному мистецтву трудового населення) був введений декретом ВЦВК у квітні 1918 року [8]. Функцію навчання воєнному мистецтву у той час виконувало Головне управління загального військового навчання та формування частин Червоної Армії, у складі якого був створений відділ фізичного розвитку та спорту, який відповідав за фізичну підготовку в армії та підготовку допризовників. Першим керівником всеобучу був Л. Марьясін, якого замінив М. Подвойскій, який з листопада 1917 р. по березень 1918 р. був наркомом у військових справах РРФСР. З січня 1918 року він одночасно голова Всеросійської колегії з організації та формування Червоної Армії, а з березня 1918 року – член Вищої військової ради РРФСР. Саме при ньому у 1920 р. відділ, який займався у Всевобучі питаннями фізичного розвитку та спорту, був перетворений у Вищу Раду Фізичної Культури (ВРФК) – дорадчий орган Всевобучу, головою якого став сам М. Подвойскій [3].

Тим самим фактично було виконано рішення 1-го Всеросійського з'їзду працівників фізичної культури, спорту і допризовної підготовки. Однак у цьому процесі більш знаковим було рішення Всеросійського Центрального Виконавчого Комітету (ВЦВК), прийняте у червні 1923 року про перехід ВРФК з дорадчого органу Всевобучу у пряме підпорядкування ВЦВК [25]. У цьому декреті в пункті дев'ять говориться «З часу організації Вищої Ради Фізичної культури всі інші всеросійські спортивні організації ліквідуються за участю представника Вищої Ради фізичної культури». Першим керівником Вищої Ради Фізичної Культури при ВЦВК(4) був М. Семашко, на той час він очолював народний комісаріат охорони здоров'я РРФСР. До складу ВРФК, як самостійного міжвідомчого органу при ВЦВК, увійшли представники Народних комісаріатів охорони здоров'я, освіти, у воєнних справах, праці та представники ЦК РКП, ЦК РКСМ, ВЦРПС, ГПУ, Міськради, а також Московської ради фізичної культури [3]. Можна вважати, що саме з цього часу термін «фізична культура» набув загальнодержавного значення. За висловлюванням Г. Дюперрона «В історії сучасних народів це перший пример «огосударствления физической культуры» [14].

Особливості формування системи знань щодо сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ у російсько-радянській науковій практиці. Основна мета відкриття Московського інституту фізичної культури (1918) та Державного інституту фізичної освіти ім. П. Лесгафта (1919) в Петрограді, як було показано вище, полягала в підготовці «інструкторів і керівників фізичної освіти», а також в розробці «цієї нової наукової дисципліни», мається на увазі фізичної культури (за В.М. Бонч-Бруневич).

Особливості підготовки «інструкторів і керівників фізичної освіти». Як свідчать історичні матеріали, означені

інститути у перші роки свого функціонування підпорядковувались Народному комісаріату охорони здоров'я РРФСР, який і визначав в цілому стратегію їх розвитку. Ця особливість вплинула на призначення керівників новостворених інститутів, які повинні були практично реалізовувати цю стратегію. За інформацією історико-спортивного музею ГЦОЛІФК першим керівником Московського інституту фізичної культури (1918-1919 рр.) був лікар М. Головінський, рекомендований на цю посаду медико-санітарним відділом, яким у той час керувала В. Бонч-Бруневич. Наступним ректором інституту у 1919-1923 роках був В. Ігнат'єв, який закінчив у 1882 році медичний факультет Імператорського Московського університету і мав наукову ступінь доктора медицини (1903) (хоча співробітники історико-спортивного музею ГЦОЛІФК вважають його першим ректором). У 1923–1929 рр. ректором був А. Зикмунд, який у 1907 р. закінчив дворічні Вищі курси при Празькому Університеті, отримавши кваліфікацію викладача гімнастики, а в 1909 р. у Відні він закінчив офіцерські курси з військово-польової гімнастики.

Наступним ректором у період з 1930 року по 1937 рік був С. Фрумін, який закінчив медичний факультет Московського державного університету. Схожі обставини проявилась і в підборі керівників Державного інституту фізичної освіти ім. П. Лесгафта. Першим ректором цього інституту у 1919-1924 роках був А. Суліма-Самойло, який закінчив Імператорську воєнно-медичну академію (1898). У 1924-1926 роках ректором інституту був Л. Фёдоров, випускник медичного факультету Томського університету. Третім ректором у 1926–1937 рр. був Е. Зеліксон, який також мав професію лікаря. Він закінчив медичний факультет Цюрихського університету (Швейцарія).

Отже, у період «воєнного комунізму» (1918-1921 рр.) та «нової економічної політики» (1921-1930 рр.) ректорами інститутів були фахівці, які мали медичну освіту. Вірогідно, що ця обставина певною мірою вплинула на формування навчальних планів інститутів. Так, перший навчальний план Московського інституту фізичної культури, якщо виходити з інформації, розміщеної на сайті історико-спортивного музею ГЦОЛІФК, передбачав вивчення студентами динамічної анатомії, фізіології, фізіологічної хімії, гігієни, психології, гімнастики, трудових процесів, порядкових вправ, шведської гімнастики, вправ по П. Лесгафту, пластики, ритміки, фехтування, хорового співу, музичної культури, виразної мови, столярної і палітурної справи. Навчальний план Державного інституту фізичної освіти ім. П. Лесгафта у той історичний період, як показують матеріали дослідження В. Агеевця [1], передбачав вивчення студентами таких дисциплін: теорії та історії фізичної освіти, загальної біології (зоологія і ботаніка), анатомії і фізіології, патології і гігієни, фізики, хімії, вищої математики, загальної педагогіки, історії педагогічних вчень, теорії та історії шкільництва, експериментальної психології, психології дитячого віку, викладання фізичних вправ за системою П. Лесгафта, шведська і сокольська гімнастики, ритміка і сольфеджіо, спочатку велося і викладання танців та методики фізичних вправ та ігор. З 1923 р. розпочато викладання суспільних наук, а з 1926 р. – військових.

Наведений вище перелік навчальних предметів та фаховість керівників інститутів дозволяють зробити ви-

сновок про те, що підготовка «інструкторів і керівників фізичної освіти» у той історичний період мала переважно психолого-педагогічну та медико-біологічну спрямованість. Ця особливість відобразилась і в наукових публікаціях того часу, про що свідчать результати аналізу змісту журналу «Теорія і практика фізичної культури» за 1925-1931 рр., проведеного А. Суніком [29].

Основні здобутки та втрачені перспективи щодо «розробки нової наукової дисципліни». Аналіз дисциплін, які були включені в перші навчальні плани Московського інституту фізичної культури (1918) та Державного інституту фізичної освіти ім. П. Лесгафта (1919) свідчить про те, що в назві жодної з них не використовувався термін «фізична культура». Вірогідно, це було пов'язано з тим, що «По линии физической культуры вопрос осложнялся еще тем, что не было еще такой постановки вопроса во всем мире, нужно было творить и созидать, не имея почти образцов тому как что нужно строить и как» (зі спогадів професора В. Горіневського, у той час активного учасника і організатора) В закордонній практиці підготовка фахівців для сфери фізичної культури велась досить активно уже в 19-му сторіччі. Про це свідчить, зокрема, оголошення про навчання у Каліфорнійському університеті за напрямом «фізична культура» (1898) [36]. У цій об'яві наводиться список навчальних дисциплін та їх змістовне наповнення, а також відмічається, що протягом перших двох років студенти будуть займатися практичною фізичною культурою три години на тиждень. У процесі навчання студенти вивчали такі дисципліни (наведено деякі з них зі значними скороченнями). Так, наприклад, в «Елементарному курсі», який читався на першому році навчання, та в «Основному курсі», який читався на другому році навчання, вивчались вправи зі Стройового статуту армії США, а також методики використання фізичних вправ із застосуванням технічних пристроїв описаних Д. Сарджентом. У «Курсі для молодих жінок», який читався на першому і другому роках навчання, вивчались вправи адаптовані до потреб молодих жінок. Окрім названих дисциплін, студенти також вивчали «Історію фізичної культури», «Антропометрію», «Вправи, адаптовані для державних шкіл», «Фізіологію фізичних вправ», «Фізичні обстеження та діагностика», «Набуті деформації», «Анатомію людини» та «Гігієну». затора наукових досліджень у сфері фізичної культури [5].

Спогади В. Горіневського мають важливу науково-пізнавальну цінність, адже в них досить повно відображено період, коли в складних умовах закладалися підвалини радянської науки про фізичну культуру. Цей період розпочався з введенням в країні нової економічної політики (НЕП), яка була запроваджена «всерйоз і надовго» на X з'їзді РКП(б) в березні 1921 року і яка була поступово згорнута на рубежі 40-х років. Саме запровадження НЕП відкрило можливості для залучення до наукової роботи «дореволюційних» фахівців, зокрема В. Горіневського. У 1921 році він був запрошений Н. Подвойським на роботу в м. Москву, де зайняв посаду завідувача науковою частиною Головної військової школи фізичної освіти. З 1923 року по 1931 рік він завідував кафедрою лікарського контролю при Центральному державному інституті фізичної культури. У цей період під його керівництвом були вперше уніфіковані методи «науково-лікарсько-педагогічного та соціально-побутового контролю», ним були проведені комплексні обстеження спортсменів, у тому числі й на змаганнях, що тільки

й можливо було в умовах тоталітарної держави. Він першим звернув увагу науковців на необхідність проведення соціологічних досліджень спортивної діяльності. Так, аналізуючи бокс, В. Горіневський розглядав його через призму особливого соціального явища «начинающее привлечь большое внимание масс, как зрелище, доставляющее развлечение и видимо сильно возбуждающее эмоцию». Цьому питанню присвячено окремий підрозділ у його праці «Культура тела» (1927) [7] який має красномовну назву «Бокс, как социальное явление».

Започаткований В. Горіневським підхід застосовується і в наш час у процесі дослідження різних видів спорту. Це положення важливе також з позиції більш глибокого сприйняття основних принципів інтегративної теорії фізичної культури, яка як раз і передбачає наявність в теорії спорту двох взаємозалежних складових процесуальної та соціологічної [40]. Процесуальна складова теорії відповідає на питання, як необхідно організувати тренувальний процес, а соціологічна складова, на яку звертав увагу В. Гордієвський, відповідає на питання чому і для чого необхідно саме так організувати тренувальний процес [32].

Історичні матеріали свідчать про те, що запровадження нової економічної політики відкрило нову сторінку в житті країни. У період НЕПу почали інтенсивно розвиватись всі сфери суспільного життя (економіка, торгівля, освіта і т.п.), у тому числі і сфера діяльності людей, пов'язана з використанням фізичних вправ. У цей період стала бурхливо зростати кількість періодичних видань, в яких висвітлювались різні аспекти розвитку цієї сфери і які виступали рупором комуністично-більшовицького ставлення до такого роду діяльності.

За даними К. Алексеева [3] за весь період воєнного комунізму (1918-1921 рр.) по всій країні було не більше десятка таких видань, а лише в 1922 році (рік утворення СРСР) почали друкуватися не менше шістнадцяти. У той історичний час на сторінках періодичної преси розгорнулася гостра дискусія (мабуть такої жорсткої дискусії не було по жодному іншому виду діяльності) щодо місця спорту в радянській системі фізичної культури. Досить детально на реальному фактичному матеріалі вона відтворена в статтях А. Суніка [28] та К. Алексеева [2]. Результати цієї дискусії знайшли відображення в Постанові ЦК РКП(б) від 13 липня 1925 г. «Задачи партии в области физической культуры», яка фактично легалізувала спорт. Вірогідно, що саме з цього часу в соціальній практиці починає широко використовуватись словосполучення «фізична культура і спорт» яке закріпилось на державному рівні створенням у 1930 році однойменного видавництва. Заснування видавництва «Фізична культура і спорт» та активна пропаганда «фізичної культури» (у розумінні комуністично-більшовицького режиму) укріпило в суспільній свідомості ці словосполучення як своєрідні мовні штампи які існують без належного обґрунтування і в наш час [30, 33]. Про це свідчить зокрема резолюція Першого міжнародного конгресу «Терміни і поняття в сфері фізичної культури» (Санкт-Петербург, 20-22 грудня 2006 року) в першому її пункті значиться, що «... ситуація з термінологією, що склалася в галузі фізичної культури, є незадовільною».

Нова економічна політика відкрила широкі можливості у сфері видавничої діяльності, яка розвивалась у той час на комерційній основі [3]. Прикладом, підтвер-

джуючим цю тезу, можуть служити рекламні об'яви про ціну книг, підготовлених різними авторами, які були надруковані Державним видавництвом РСФСР та кооперативним видавництвом «Время» і які були розміщені в книгах Г. Дюперрона «Сборник игр для старшего возраста» (1925) [11], «Тренировка физкультурника» (1926) [12], «Зимний спорт» (1928) [13], «Теория физической культуры» (1930) [14].

В назвах книг Г. Дюперрона, які маються у відкритому доступі, розміщено 66 рекламних об'яв про продаж книг. Їх назви дають загальне уявлення про те, як висвітлювалась проблематика фізичної культури в тогочасних друкованих виданнях. Враховуючи обсяг статті, відмітимо лише деякі з них, наприклад, Крадман Д.А. «Полный курс шведской системы физических упражнений» та «Физическое воспитание на основе шведской системы», Яковлев М.А. «Тяжелая атлетика», Іванов, В.А. «Французская борьба», Короновський В.Н. «Техника и методика массовой работы по физкультуре», Подвойський Н.І. «Смычка с солнцем» та «Два направления спорт-движения», Семашко Н. «Физкультура зимой». У цих об'явах також пропонувались до продажу переклади книг відомих зарубіжних авторів Н. Бука «Основная гимнастика», шість книг І. Мюллера «Моя система», «Моя система для женщины», «Моя система для детей», «Моя система дыхательных упражнений», «Моя книга о воздухе и солнце» та інші. У 1925 році в кооперативному видавництві «Время» на комерційних умовах надрукована книга Ж.Эбера «Спорт против физкультуры» [34], а в 1930 році новоствореним видавництвом «Физкультура и спорт» надрукована його книга «Спорт против физического воспитания» [35].

Незважаючи на велику кількість друкованих видань, які виходили у той період, в тогочасному науковому середовищі досить неоднозначно трактувалось поняття фізична культура. На цьому акцентував увагу В. Ігнат'єв у книзі «Основы физической культуры» (1925) [17] говорячи, що «Введенный в обиход в последнее время термин «физическая культура» обязывает сказать несколько слов, и основанием к этому служит та расплывчатость, та недоговоренность, которая нередко связывается с понятием физической культуры». У цій же праці він відмічав, що «... физическая культура в главнейшей своей части – не столько физические упражнения, сколько понимание и проведение в жизнь основ гигиены и санитарии (виділено авт.)». Така ж в цілому позиція з акцентом на фізичні вправи відображена і в праці Б. Кальпуса «Физическая культура для всех» (1926), в якій констатується, що «Физическая культура это – активированная гигиена, но активирующим началом в ней как-раз и являются физические упражнения» [18]. В умовах панування більшовицько-комуністичної ідеології позиція держави щодо фізичної культури, відображена А. Луначарським (у 1917-1929 рр. нарком освіти) у книзі «Мысли о спорте» (1930) [20]. Про фізичну культуру він говорив як про культуру, що створює міцний фундамент, на якому твориться «будівля соціалістичної культури», охоплюючи при цьому «всі сторони фізичного життя людини» та забезпечуючи тим самим «досягнення максимального здоров'я мас».

Серед різноманіття наукових публікацій, які були надруковані у період НЕПу, осібно стоять праці Г. Дюперрона, про які досить ємно сказав А. Сунік [28] «Никто не напи-

сал о физической культуре, гимнастике, спорте столько, сколько написал он». У цей період вийшло багато книг Г. Дюперрона, деякі з них згадані вище. Однак, головною являється його фундаментальна праця «Теория физической культуры» (1930) [14]. З позиції сьогодення можна говорити про те, що наукові положення, сформульовані у цій праці Г. Дюперроном, можуть розглядатися у певній мірі як своєрідний фундамент сучасної інтегративної теорії фізичної культури. На жаль, вони не були сприйняті тогочасним науковим співтовариством, а автор був фактично забутий. Перше положення, сформульоване Г. Дюперроном на сімнадцятій сторінці «Теорії фізичної культури», наступне: «Вопросы физического воспитания, гимнастики, спорта и т.п. объединяются в настоящее время термином «физическая культура». У цьому положенні він вперше в науковій практиці акцентує увагу на тому, що термін «фізична культура» виступає як узагальнююча назва (!) особливої сфери діяльності людей, яка має три основні форми соціального прояву, а саме фізичне виховання, спорт та гімнастика. Відмітимо, що така ж структура сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ відображена й у працях Л. Матвеева (1991) та D. Wuest, C. Bucher (1995), про які йшла мова у вступній частині цієї статті. Основні розбіжності виникають в процесі визначення третього напрямку. Л. Матвеев називає його професійно-прикладні форми фізичної культури, D. Wuest, C. Bucher для його назви використовують термін «фітнес», а Г. Дюперрон називає його гімнастика. Зауважимо, що гімнастика у той час трактувалась як «ряд искусственных движений, придуманных непосредственно для развития организма» [10], або «Гимнастика є мистецтво практикувати і зміцнювати тіло» (Ф. Аморос (1767-1848), засновник системи фізичного тренування солдатів у французькій армії, яка отримала назву «французька гімнастика»). Очевидно, що третій напрям історичної еволюції сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ найбільш складний для аналізу, що підтверджується неоднозначністю трактування його назви у згаданих вище працях. Він буде детально розглянутий у наступній статті.

Друге положення. На вісімнадцятій та дев'ятнадцятій сторінках «Теорії фізичної культури» Г. Дюперрон дає два визначення поняття «фізична культура» «более широко и более узко». Вони у своєрідній формі відображають результуючу складову сучасного консенсусного визначення цього поняття, яке констатує наступне. Фізична культура, як особливе суспільно значуще явище, представляє собою історично зумовлену діяльність людей, прямо або опосередковано пов'язану з використанням фізичних вправ та її індивідуальні і суспільно значущі результати [30, 32]. Індивідуально значущі результати, відображені Г.Дюперроном у «вузькому» визначенні «Когда мы более узко ограничиваем жизненные блага областью нашего тела, мы говорим о «физической культуре», как о совокупности всех физических и психических сил в нормально и сильно развитом организме человека и о совершенствовании этих сил». Суспільно ж значущі результати діяльності людей, відображені ним у «широкому» визначенні, яке констатує, що «Все области жизни, поскольку они могут отразиться на состоянии нашего тела, входят в круг физической культуры».

Третє положення. Очевидно, що в інтегративній теорії фізичної культури, яка розкриває закономірності розвитку

особливої сфери діяльності людей, пов'язаної з використанням фізичних вправ, визначальним являється поняття «фізичні вправи». Фізичні вправи виступають системоутворюючим чинником цієї сфери діяльності людей. Отже, коректне визначення цього поняття є основою правильності побудови теорії. Найбільш глибоко сутність поняття «фізичні вправи» розкрито Г. Дюперроном в праці «Краткий курс истории физических упражнений» (1924) [10]. Він відмічав, що «В этой утилитарности заключается отличие движений вообще от физических упражнений». По іншому можна сказати, що фізичні вправи – це вправи, які не мають для людини прямого миттєвого утилітарного (вигоди, користі) значення. Із цього визначення витікає ряд важливих практичних наслідків. По-перше, для того щоб вправи приносили людині користь, їх необхідно застосовувати систематично (регулярно).

Отже, під поняттям «фізична вправа» розуміється не просто конкретна вправа, а й процес її використання, який для одних і тих же вправ може суттєво відрізнитися у різних формах соціального прояву фізичної культури (фізичне виховання, спорт, фітнес). По-друге, для того щоб людина систематично виконувала діяльність з використанням фізичних вправ, тобто вправ, які не мають для неї прямого утилітарного значення, необхідно щоб у неї були сформовані відповідні потреби. По-третє, конкретна рухова дія людини не являється фізичною вправою, однак, кожна рухова дія може бути фізичною вправою при виконанні сформульованих вище вимог.

Висновки / Дискусія

Термін «фізична культура» був уведений в широку соціальну практику Росії у 1918 році, як один з наслідків перевороту, що відбувся у листопаді 1917 року, в результаті якого була створена адміністративно-командна система управління суспільством. В цій системі фізичну культуру використовували як один з елементів культурної революції, в основі якої лежала марксистсько-ленінська ідеологія. Ідеологічна складова тогочасної державної політики, яка практично реалізовувалась більшовицько-комуністичним урядом, починаючи з періоду «воєнного комунізму» (1918-1921 рр.) та «нової економічної політики» (1921-1930 рр.), сприяла прийняттю ряду організаційно-управлінських рішень, які зумовили введення терміну «фізична культура» в широку соціальну

практику. Наявні історичні матеріали свідчать про те, що ініціатором впровадження терміну «фізична культура» в тогочасну організаційно-управлінську практику була Віра Михайлівна Бонч-Бруєвич.

У період «воєнного комунізму» (1918-1921 рр.) та «нової економічної політики» (1921-1930 рр.) в тогочасному суспільстві у визначенні сутності поняття «фізична культура» домінував більшовицько-комуністичний підхід, який через управлінські рішення реалізовувався державними інституціями, а в науковому співтоваристві – у більшій мірі переважав санітарно-гігієнічний. Така двозначність у трактуванні поняття «фізична культура» в умовах тоталітарної держави перетворила це словосполучення та споріднене з ним словосполучення «фізична культура і спорт» у своєрідні мовні штампи, які досить широко використовуються без належного обґрунтування і в наш час.

Результати проведеного аналізу дозволяють стверджувати, що Г. Дюперрон вперше в науковій практиці почав використовувати термін «фізична культура» для узагальнюючої назви особливої сфери діяльності людей, яка має три базових напрями історичного розвитку фізичне виховання, спорт, гімнастика (фітнес). Це положення являється за сутністю опорним в інтегративній теорії фізичної культури.

Г. Дюперроном найбільш глибоко розкрито сутність поняття «фізичні вправи». Він констатував, що фізичні вправи, на відміну від рухових дій взагалі, це вправи які не мають для людини прямої миттєвої користі (вигоди). Фундаментальність саме такого підходу до визначення поняття «фізична вправа» полягає в тому, що воно відображає одну з граней діяльнісної сутності людини і не залежить від того, в якій із форм соціального прояву фізичної культури (фізичне виховання, спорт, фітнес) ця діяльність реалізується. Це положення одне з системоутворюючих в інтегративній теорії фізичної культури, яка розкриває закономірності розвитку особливої сфери діяльності людей, пов'язаної якраз з використанням фізичних вправ.

Перспективи подальших досліджень полягають у аналізі особливостей використання терміну «фізична культура» в системі знань про сферу діяльності людей, пов'язану з використанням фізичних вправ, яка формувалась в закордонній, зокрема в англomовній науковій та соціальній практиках.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що відсутній конфлікт інтересів, який може сприяти таким, що може завдати шкоди неупередженості статті.

Джерела фінансування. Ця стаття не отримала фінансової підтримки від державної, громадської або комерційної організації.

Список посилань

1. Агеев В. У. (1996), «От курсов Лесгафта до Академии физической культуры», Теория и практика физической культуры, № 5, С. 2-12.
2. Алексеев К. А. (2020), «Газетная дискуссия о необходимости соревнований как эпизод борьбы за власть в советской физкультуре в середине 1920-х годов», Медиаскоп, Вып. 1. URL: <http://www.mediascope.ru/2612> DOI: 10.30547/mediascope.1.2020.6.
3. Алексеев К. А. (2019), «Политика руководящих организаций по изданию физкультурно-спортивной периодики в 1920-е годы», Вестник Московского университета. Серия 10. Журналистика, №4, С. 73-93.
4. Багаев М. В. (2015), «Влияние Первого Всероссийского съезда работников по физической культуре, спорту и допризывной подготовке на развитие Петроградского футбола», Научно-теоретический журнал «Ученые записки», № 1 (119), С. 37-42. DOI: 10.5930 / issn.1994-4683.2015.01.119. p. 37-42.

5. Воспоминания профессора В.В. Гориневского – Моя работа по физкультуре в Москве. Часть I-XX. Материалы Историко-спортивного музея ГЦОЛИФК.
6. Гориневский В. В. (1913), Физическое образование : пособие для воспитателей, преп. учеб. заведений и лиц, занимающихся физ. воспитанием: науч.-попул. излож. / Д-р В.В. Гориневский. – Санкт-Петербург: тип. «Родник», 312 с.
7. Гориневский В. В. (1927), Культура тела: Двигательные средства физической культуры / проф. В. В. Гориневский. Москва: Изд-во Наркомздрава РСФСР. С. 265-267.
8. Декрет Всероссийского Центрального Исполнительного Комитета Рад Рабочих, Солдатских и крестьянских депутатов про обобщение обучения военному делу от 22 марта 1918 года. Основные постановления, указы и инструкции по вопросам Советской физической культуры и спорта 1917-1957 гг. (1959) / Составитель кандидат педагогических наук И.Г.Чудинов. Москва, 302 с. (С.5-7, 9-11).
9. Дюперрон Г. А. (1915), Библиография спорта и физического развития: систематическая роспись всех книг, брошюр, журналов, вышедших в России по 1913 год включительно, 263 с.
10. Дюперрон Г. А. (1924), Краткий курс истории физических упражнений. Читан в ленинградской школе физического образования комсостава Красной армии и флота. Ленинград, 64 с. (С. 5).
11. Дюперрон Г. А. (1925), Сборник игр для старшего возраста. Ленинград: Государственное издательство, 93 с.
12. Дюперрон Г. А. (1926), Тренировка физкультурника. Москва-Ленинград: Государственное издательство РСФСР, 70 с.
13. Дюперрон Г. А. (1928), Зимний спорт. Лыжи, коньки, салазки, Москва-Ленинград: Государственное издательство, 64 с.
14. Дюперрон Г. (1930), Теория физической культуры: научные основы физической культуры, систематика физических упражнений, методика урока физического воспитания, упражнения к урокам физического воспитания. Изд. 3-е, испр. и доп. Ленинград: Время, 620 с. (С. 13).
15. З матеріалів статті присвяченій 150-річчю з дня народження В.М.Бонч-Бруєвич, підготовленої співробітниками Історико-спортивного музею ГЦОЛІФК. Сайт Історико-спортивного музею ГЦОЛІФК.
16. Игнатьев В. Е. (1912), Физическое воспитание : Гимнастика, спорт, подвижные игры / Сост. д-р мед. В.Е. Игнатьев. Москва : «Польза» В. Антик и К°, 207 с.
17. Игнатьев В. Е. (1925), Основы физической культуры. Москва : Работник просвещения, 64 с. (С. 4-5).
18. Кальпус Б. А. (1926), Физическая культура для всех: популярное руководство по включению физкультуры в повседневный быт трудящихся города : для молодежи и взрослых обоего пола: с предисловием председателя высшего совета физической культуры Н. А. Семашко. Ленинград: Молодая гвардия, 155 с. (С. 67).
19. Лесгафт П. Ф. (1951), Собрание педагогических сочинений / Ред. коллегия: Г. Г. Шахвердов (отв. ред.) и др. Москва: Государственное издательство «Физкультура и спорт», 1951–1956. Т. 1 : Руководство по физическому образованию детей школьного возраста, ч. 1. (режим доступа: http://elibr.gnpbu.ru/text/lesgaft_sps-t1_rukovodstvo_1951/).
20. Луначарский А. В. (1930), Мысли о спорте. Москва : Огонек, 44 с.
21. Матвеев Л. П. (1991), Теория и методика физической культуры (общие основы. теории и методики физического воспитания; теоретико-методические аспекты спорта и профессионально-прикладных форм физической культуры): Учеб. для интов физ. культуры. Москва: Физкультура и спорт, 543 с.
22. Матвеев Л. П. (2003), «Интегральная тенденция в современном физкультуроведении», Теория и практика физической культуры, № 5, С. 5–8.
23. Матвеев Л. П. (2009), «Обобщающая теория физической культуры на текущем этапе своего становления», Теория и практика физической культуры, № 9, С. 16–17.
24. Минжесь Л. (1912), Курсь физической культуры. Спб. 10 с.
25. Основные постановления, указы и инструкции по вопросам Советской физической культуры и спорта 1917-1957 гг. (1959). Составитель кандидат педагогических наук И.Г.Чудинов. Москва: Физкультура и спорт, 302 с. (9-11), (С.12).
26. Суник А. Б. (1965), «А.В. Луначарский о физической культуре», Физическая культура в школе, № 2, С. 1–3.
27. Суник А. Б. (2004), Российский спорт и олимпийское движение на рубеже XIX-XX веков. Москва: Советский спорт, 760 с. (С. 575).
28. Суник А. Б. (2005), «Размышление о физкультурно-спортивном движении в постреволюционную эпоху (20-е годы)», Теория и практика физической культуры, № 5, С. 2-13.
29. Суник А. Б. (2006), «Теория и практика физической культуры: первое десятилетие», Теория и практика физической культуры, № 5, С. 4-10.
30. Сутула В., (2016), «Фізична культура: передумови теорії», Теорія і методика фізичного виховання і спорту, №3, С. 60-65.
31. Сутула В., (2017), «Концептуальні положення узагальнюючої теорії фізичної культури», Теорія і методика фізичного виховання і спорту, №3, С. 107-115.
32. Сутула В., (2018), «Узагальнююче визначення поняття «спорт» як один з базових конструктів узагальнюючої теорії фізичної культури та теорії спорту», Слобожанський науково-спортивний вісник, № 1(64), С 89-97.
33. Сутула В., (2019), «Особенности культурно-исторической трансформации понятия «физическая культура», Слобожанський науково-спортивний вісник, № 5(73), С. 5-13, doi:10.15391/snsv.2019-5.001
34. Эбер Ж. (1925), Спорт против физкультуры. Пер. под ред. Г. А. Дюперрона, Ленинград: Время, 97 с.
35. Эбер Ж. (1930), Спорт против физического воспитания. Предисловие: Б. Кальпус, Москва – Ленинград: Физкультура и спорт, 102 с.
36. Annual Announcement of Courses of Instruction. University of California (1898-99). (1898). Berkeley, 126 p. (P. 119-127).
37. Emerson C. W. (1891), Physical Culture. Boston: Bromfield Street, 154 p.
38. Wuest D., Bucher C. (1995), Foundations of Physical Education and Sport. 12th ed. Boston ; BurrRidge ; Dubuque : WCB / McGraw-Hill, 472 p.
39. Vongieur A. (1787), A treatise on the bane of vice, York, 82 p. (P. 41-42).
40. Vasyl Sutula (2019), «Theory of Sports: Two Granes Developments», J Phy Fit Treatment & Sports, 6(4): 555692. DOI: 10.19080/JPFMTS.2019.06.555692003.

Стаття надійшла до редакції: 11.01.2021 р.
Опубліковано: 22.02.2021 р.

Аннотация. Василий Сутула. Генезис понятия «физическая культура» в российской-советской и отечественной научной и социальной практиках (сообщение первое). *Цель:* раскрыть генезис понятия «физическая культура» в российской-советской и отечественной научной и социальной практиках. **Материал и методы:** материалы исследования базируются на анализе специальной литературы в которой освещаются различные аспекты развития сферы деятельности людей связанной с использованием физических упражнений. **Результаты:** показано, что проблема объективного определения сущности понятия «физическая культура» одна из ключевых в развитии интегративной теории; раскрыты общественно-политические предпосылки внедрения термина «физическая культура» в российско-советскую научную и социальную практики; выведено, что базовые положения сформулированы Г. Дюпероном в его теории являются основой интегративной теории физической культуры. **Выводы:** показано, что термин «физическая культура» был введен в социальную практику России весной 1918 года большевистским правительством с помощью административного механизма государственного управления путем издания соответствующих декретов, постановлений и т.п.; показано, что в тогдашнем научном сообществе физическая культура трактовалась как проведение в жизнь основ гигиены и санитарии; установлено, что Г. Дюперрон термин «физическая культура» использовал как обобщающее название особой сферы деятельности людей.

Ключевые слова: физическая культура, интегративная теория, сфера деятельности, понятие, термин, теоретические положения.

Abstract. Vasyi Sutula. Genesis of the concept of «physical culture» in the Russian-Soviet and domestic scientific and social practices (the first report). *Purpose:* to reveal the genesis of the concept of «physical culture» in the Russian-Soviet and domestic scientific and social practices. **Material and methods:** the research materials are based on the analysis of special literature which covers various aspects of the development of the sphere of human activity related to the use of physical exercises. **Results:** it is shown that the problem of objective definition of the essence of the concept of «physical culture» is one of the key in the development of integrative theory; the socio-political preconditions for the introduction of the term «physical culture» in Russian-Soviet scientific and social practice are revealed; it is deduced that the basic provisions formulated by G. Duperron in his theory are the basis of the integrative theory of physical culture. **Conclusions:** it is shown that the term «physical culture» was introduced into the social practice of Russia in the spring of 1918 by the Bolshevik government through the administrative mechanism of public administration by issuing relevant decrees, decrees, etc.; it is shown that in the scientific community of that time physical culture was interpreted as the implementation of the basics of hygiene and sanitation; it is established that G. Duperron emphasized that the term «physical culture» acts as a general name for a special field of human activity.

Key words: physical culture, integrative theory, sphere of activity, concepts, term, theoretical positions.

References

1. Ageevets, V. V. (1996), «From Lesgaft courses to the Academy of Physical Education», *Teoriya i praktika fizicheskoy kulturyi*, № 5, pp. 2-12 (in Russ.)
2. Alekseev, K. A. (2020), «Newspaper discussion of the need for competition as an episode in the struggle for power in Soviet physical education in the mid-1920s», *Mediascope*, Issue. 1. Access mode: <http://www.mediascope.ru/2612> DOI: 10.30547 / mediascope.1.2020.6. (in Russ.)
3. Alekseev, K. A. (2019), «The policy of leading organizations to publish sports periodicals in the 1920s», *Bulletin of Moscow University. Series 10. Journalism*, №4, pp. 73-93. (in Russ.)
4. Bagaev, M. V. (2015), «Influence of the First All-Russian Congress of Workers on Physical Culture, Sports and Pre-service Training on the Development of Petrograd Football», *Scientific and theoretical journal «Scientific Notes»*, № 1 (119), pp. 37-42. DOI: 10.5930 / issn.1994-4683.2015.01.119. p. 37-42. (in Russ.)
5. Memoirs of Professor V.V. Gorinevsky – My work on physical education in Moscow. Part I-XX. Materials of the Historical and Sports Museum of GTSOLIFK. (in Russ.)
6. Gorinevsky, V.V. (1913), *Physical education: A guide for educators, prep. textbook institutions and persons engaged in physical education: Nauch.-popul. exhibit / Dr. V.V. Gorinevsky. – St. Petersburg: type. «Spring»*, 312 p. (in Russ.)
7. Gorinevsky, V.V. (1927), *Body culture: Motor means of physical culture / Prof. V.V. Gorinevsky. Moscow: Publishing House of the People's Commissariat of Health of the RSFSR*, 318 c. (p. 265-267). (in Russ.)
8. Decree of the All-Russian Central Executive Committee of the Soviets of Workers', Soldiers' and Peasants' Deputies on Compulsory Martial Arts Training of April 22, 1918. The main resolutions, orders and instructions on Soviet physical culture and sports of 1917-1957. (1959). Compiled by IG Chudinov, Candidate of Pedagogical Sciences. State Publishing House «Physical Culture and Sports», Moscow, 302 p. (Pp.5-7, 9-11). (in Russ.)
9. Duperron, G. A. (1915), *Bibliography of sports and physical development: a systematic list of all books, brochures, magazines published in Russia up to and including 1913*, 263 p. (in Russ.)
10. Duperron, G. A. (1924), *A short course in the history of exercise. Read at the Leningrad School of Physical Education of the Red Army and Navy. Leningrad*, 64 p. (P. 5). (in Russ.)
11. Duperron, G. A. (1925), *A collection of games for seniors. State publishing house. Leningrad*, 93 p. (in Russ.)
12. Duperron, G. A. (1926), *Athlete training. State Publishing House of the RSFSR, Moscow-Leningrad*, 70 p. (in Russ.)
13. Duperron, G. A. (1928), *Winter sports. Skis, skates, sleds. State Publishing House, Moscow-Leningrad*, 64p. (in Russ.)
14. Duperron, G. (1930), *Theory of physical culture: scientific bases of physical culture, systematics of physical exercises, methods of a lesson of physical education, exercises to lessons of physical education. Ed. 3rd, ed. and ext. Leningrad: Time*, 620 p. (P. 13). (in Russ.)
15. From the materials of the article dedicated to the 150th anniversary of the birth of VM Bonch-Bruevich, prepared by the staff of the Historical and Sports Museum of GTSOLIFK. Website of the Historical and Sports Museum of GTSOLIFK. (in Ukr.)
16. Ignatiev, V. E. (1912), *Physical education: Gymnastics, sports, mobile games / Sost. Dr. Med. V.E. Ignatiev. Moscow: «Polza» V. Antik i K °*, 207 p. (in Russ.)
17. Ignatiev, V. E. (1925), *Fundamentals of physical culture. Moscow: Education worker*, 64 p. (p. 4-5). (in Russ.)
18. Calpus, B. A. (1926), *Physical culture for all: a popular guide to the inclusion of physical education in the daily lives of working people in the city: for young people and adults of both sexes: with a foreword by the chairman of the Supreme Council of Physical Culture NA Semashko. Young Guard, Leningrad*, 155 p. (P. 67). (in Russ.)

19. Lesgaft, P. F. (1951), Collection of pedagogical works / Ed. Board: GG Shakhverdov (ed.) and others – M. State Publishing House «Physical Culture and Sports», 1951-1956. Vol. 1: Guide to physical education of school-age children, part 1. (access mode: http://elibrary.gnpbu.ru/text/lesgaft_sps-t1_rukovodstvo_1951/). (in Russ.)
20. Lunacharsky, A. V. (1930), Thoughts about sports. Moscow: Ogonek, 44 p. (in Russ.)
21. Matveev, L. P. (1991), Theory and methods of physical culture (general principles. Theories and methods of physical education; theoretical and methodological aspects of sports and professionally applied forms of physical culture): Textbook. for in-tov nat. culture. M.: Physical culture and sports, 543 p. (in Russ.)
22. Matveev, L. P. (2003), «An integral trend in modern physical education», Theory and practice of physical culture, № 5, P. 5–8. (in Russ.)
23. Matveev, L. P. (2009), «Generalizing theory of physical culture at the current stage of its formation», Theory and practice of physical culture, № 9, P. 16–17. (in Russ.)
24. Minges, L. Course of physical culture. 1912. St. Petersburg. 10 p. (in Russ.)
25. The main resolutions, orders and instructions on Soviet physical culture and sports of 1917-1957, (1959), Compiled by IG Chudinov, Candidate of Pedagogical Sciences. Moscow, State Publishing House «Physical Culture and Sports», 302 p. (9-11), (p.12). (in Russ.)
26. Sunik, A. B. (1965), «A.V. Lunacharsky on physical culture», Physical culture at school, № 2, P. 1–3. (in Russ.)
27. Sunik, A. B. (2004), Russian sport and the Olympic movement at the turn of the XIX-XX centuries. Publisher: Sovetsky Sport, 760 p. (P. 575). (in Russ.)
28. Sunik, A. B. (2005), «Reflections on the sports movement in the post-revolutionary era (20s)», Theory and practice of physical culture, № 5, pp. 2-13. (in Russ.)
29. Sunik, A. B. (2006), «Theory and practice of physical culture: the first decade», Theory and practice of physical culture, № 5, pp. 4-10. (in Russ.)
30. Sutula, Vasil (2016), «Physical culture: prerequisites of the theory», Theory and methods of physical education and sports, №3, P. 60-65. (in Ukr.)
31. Sutula, Vasil (2017), «Conceptual provisions of the generalizing theory of physical culture», Theory and methods of physical education and sports, №3, P. 107-115. (in Ukr.)
32. Sutula, Vasil (2018), «Generalizing definition of the concept of «sport» as one of the basic constructs of the generalizing theory of physical culture and the theory of sport», Slobozhansky Scientific and Sports Bulletin, № 1 (64), pp. 89-97. (in Ukr.)
33. Sutula, Vasil (2019), «Peculiarities of cultural and historical transformation of the concept of physical culture», Slobozhansky scientific and sports bulletin, № 5 (73), P. 5-13, doi: 10.15391 / sns.v.2019-5.001(in Ukr.)
34. Eber, J. (1925), Sports against physical education. Per. under ed. GA Duperron, Leningrad, Time, 97 p. (in Russ.)
35. Eber, J. (1930), Sports against physical education. Foreword: B. Kalpus, Moscow – Leningrad, Acc. ed. Island «Physical Culture and Sports», 1930, 102 p. (in Russ.)
36. Annual Announcement of Courses of Instruction. University of California (1898-99). (1898). Berkeley, 126 pp. (Pp. 119-127) (in Eng.)
37. Emerson, C.W. (1891), Physical Culture. Boston, Bromfield Street, 154p. (in Eng.)
38. Wuest, D., Bucher, C. (1995), Foundations of Physical Education and Sport, 12th ed. – Boston; BurrRidge; Dubuque: WCB / McGraw-Hill, 472 p. (in Eng.)
39. Vongieur, A. (1787), A treatise on the bane of vice, York, 82 p. (P. 41-42). (in Eng.)
40. Sutula, Vasil (2019), «Theory of Sports: Two Granes Developments», J Phy Fit Treatment & Sports. 6 (4): 555692. DOI: 10.19080 / JPFMTS.2019.06.555692003. (in Eng.)

Received: 11.01.2021.

Published: 22.02.2021.

Відомості про авторів / Information about the Authors

Сутула Василь Опанасович: д. пед. н., професор; Харківська державна академія фізичної культури: вул. Клочківська, 99, м. Харків, 61058, Україна.

Сутула Василий Афанасьевич: д. пед. н., профессор; Харьковская государственная академия физической культуры: ул. Клочковская, 99, г. Харьков, 61058, Украина.

Vasyl Sutula: Doctor of Science (Pedagogical), Professor; Kharkiv State Academy of Physical Culture: Klochkovskaya 99, Kharkiv, 61058, Ukraine.

ORCID.ORG/0000-0002-1108-9640

E-mail: vsutula@rambler.ru